

КОМПОЗИЦІЯ ТА АРХІТЕКТОНІКА РОМАНУ Р. ПЛОТНІКОВОЇ «РЕКВІЄМ ДЛЯ РОЗИ»

COMPOSITION AND ARCHITECTONICS OF R. PLOTNIKOVA'S NOVEL «REQUIEM FOR ROSA»

Ніколасенко В.М.,

orcid.org/0000-0003-0493-3425

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури
Запорізького національного університету

Харчева Д.Р.,

orcid.org/0009-0007-4208-6585

студентка II курсу магістратури філологічного факультету
Запорізького національного університету

У статті здійснено літературознавчий аналіз архітектоніки та композиції роману Р. Плотнікової «Реквієм для Рози». Дослідження базується на опрацюванні ключових наукових стратегій вивчення художньої структури твору, що дозволило систематизувати підходи до трактування архітектонічних категорій у площинах статичного, динамічного та смислового напрямків. Метою розвідки є виявлення особливостей внутрішньої та зовнішньої організації роману, дослідження композиційних компонентів та мотивної структури як рушійної сили оповіді. Наукова оптика дослідження зосереджена на тому, як взаємодія часових площин та жанрова дифузія (пригодницький, історичний та епістолярний наративи) створюють цілісну модель художньої дійсності.

Основний зміст роботи розкриває архітектонічний каркас твору, зумовлений використанням прийому безіменності. Доведено, що цей прийом на різних рівнях образної системи є стрижневим аспектом, адже крізь призму життя окремого індивіда репрезентується історія країни. Проаналізовано оповідну траєкторію головного героя, що рухається від анонімності до самоідентифікації, а також функціонування мотивів двійництва, віддзеркалення та боротьби, які синхронізують часові пласти початку ХХ століття та сучасності.

Важливим результатом дослідження є інтерпретація назви роману «Реквієм для Рози» в поєднанні з його кільцевою композицією. Обґрунтовано, що така структура заперечує остаточність минулого, яке через механізми рефлексії постійно актуалізується в сучасності. Доведено, що метафорична назва твору трансформується в складну філософську концепцію тягlosti історії, де приватна драма індивіда через непропрацьовані травми попередніх поколінь переростає у вимір масштабної суспільної трагедії. Наукова новизна полягає в комплексному підході до аналізу роману Р. Плотнікової «Реквієм для Рози», що дозволяє виокремити прийом безіменності та мотивну структуру як ключові архітектонічні домінанти, що визначають екзистенційну глибину твору.

Ключові слова: жанрова дифузія, епістолярний наратив, мотивна структура, хронотоп, травма, безіменність.

This article presents a literary analysis of the architectonics and composition of R. Plotnikova's novel «Requiem for Rosa». The study is based on an examination of key academic strategies for analysing the artistic structure of the work, which has enabled the systematisation of approaches to interpreting architectonic categories in terms of static, dynamic and semantic dimensions. The aim of the study is to identify the features of the novel's internal and external organisation, and to examine its structural compositional components and thematic structure as the driving force of the narrative. The research's academic focus centres on how the interaction of temporal planes and genre diffusion (adventure, historical and epistolary narratives) create a coherent model of artistic reality.

The main content of the work reveals the architectonic framework of the work, determined by the use of the technique of anonymity. It is demonstrated that this technique, at various levels of the figurative system, is a central aspect, as the history of the country is represented through the prism of an individual's life. The narrative trajectory of the protagonist, moving from anonymity to self-identification, is analysed, as well as the functioning of the motifs of duality, reflection and struggle, which synchronise the temporal layers of the early 20th century and the present day. An important result of the study is the interpretation of the novel's title, «Requiem for Rosa», in conjunction with its circular composition. It is argued that such a structure denies the finality of the past, which, through mechanisms of reflection, is constantly actualised in the present. It is demonstrated that the metaphorical title of the work transforms into a complex philosophical concept of the continuity of history, where the private drama of the individual, through the unresolved traumas of previous generations, metamorphoses into a dimension of large-scale social tragedy. The scientific novelty lies in a comprehensive approach to the analysis of R. Plotnikova's novel «Requiem for Rosa», which allows us to identify the device of anonymity and the motivic structure as key architectonic dominants that determine the existential depth of the work.

Key words: genre diffusion, epistolary narrative, motivic structure, chronotope, trauma, namelessness.

Постановка наукової проблеми. Композиція та архітектоніка – літературознавчі категорії, які зумовлюють організацію художнього твору, його структуру і змістову реалізацію письменницького задуму. Попри тривалу історію вивчення, що тягнеться з часів античності, вони не втратили актуальності донині. Дослідження І. Качуровського [2], Г. Клочка [3], І. Козлика [4], Г. Купрікової [6], Н. Подковирофф [9], В. Романець [9], І. Сидоренко [8], А. Ткаченко [10] та ін. засвідчують відсутність одностайності в підходах до трактування цього питання немає. Упорядковуючи різні наукові позиції, умовно виокремлюємо три основні напрямки: статичний, динамічний і смисловий.

Представники статичного напрямку досліджень (І. Качуровський, В. Романець і Н. Подковирофф, А. Ткаченко) роль архітектоніки й композиції виводять із форми твору. Прихильники динамічного підходу основу функціонування цих категорій вбачають в русі тексту (Г. Клочек, Г. Купрікова). Представники третього, смислового, напрямку (І. Козлик) вважають архітектоніку естетичним об'єктом, який формує ціннісні параметри твору, котрі розкриваються завдяки композиції.

Варто зауважити, що дослідницька оптика в межах кожного напрямку різниться. Наприклад, пріоритетом для І. Качуровського є форма, її естетика, В. Романець – ідіостиль, Г. Клочек – психологізм, І. Козлика – аксіологічна основа тощо. Це впливає на розуміння категорій архітектоніки і композиції. Так, скажімо, за І. Качуровським, архітектоніка – самоврядна ланка поезії, яка відповідає за естетику структурної організації твору, гармонізує її, тоді як композиція – за процес формування тексту й реалізації авторської ідеї в його змістові, за послідовність їх зображення [див. : 2]. І. Козлик вважає, що художній твір – цілісна система, де художній простір твору з усіма його компонентами належить до сфери композиції, що опредмечується засобами словесності, а естетичний – архітектоніки, котра є репрезентом аксіологічного та змістового рівнів [див. : 4]. Г. Клочек дотримувався думки, що архітектоніка є джерелом енергетики художнього твору, яка має здатність впливати на реципієнта, композиція ж забезпечує рух цієї енергії завдяки мікрокомпонентам тексту та їх взаємодії [див. : 3].

Ознакою сучасного літературного процесу є оригінальна архітектоніка та композиція художніх творів. У цьому контексті науковий інтерес становить і проза лубенської письменниці Р. Плотнікової, зокрема її роман «Реквієм для Рози».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На сьогодні вітчизняне літературознавство ще не напрацювало комплексних і системних досліджень роману Р. Плотнікової «Реквієм для Рози», що й зумовлює актуальність нашої розвідки.

Формулювання цілей статті. Мета роботи.

Мета статті полягає в аналізі архітектоніки та композиції роману Р. Плотнікової «Реквієм для Рози». Завдання статті: розглянути особливості зовнішньої та внутрішньої організації твору, виявити його структурні композиційні компоненти, дослідити мотивну структуру тексту як рушійну силу сюжету.

Виклад основного матеріалу. Архітектоніка роману «Реквієм для Рози» визначається жанровою дифузією, що відбувається всередині сюжетних ліній, які репрезентують історію сучасного пересічного викладача і невідомої молодой жінки початку ХХ століття. До рук головного героя потрапляють листи, адресовані Іванові під час окупації червоними Києва, які спонукають його з'ясувати таємницю цього епістолярію. Р. Плотнікова майстерно переплітає між собою дві наративні форми, створюючи жанрову модифікацію, що поєднує різні рівні комунікації між текстом та читачем. Листи, що за своєю формою переважно є статичними, у романі активують функції пригодницького твору. Вони сповнені інформації про втечі, переслідування, таємниці, обшуки, пошуки, небезпеки, перевтілення тощо, визначають екзистенційно-пригодницький рівень переживання, співучасником якого стає реципієнт. Зовнішній рівень детективно-пригодницької комунікативної стратегії представлено сюжетною лінією первинного наратора, разом із яким читач проводить розслідування, пов'язане з епістолярієм.

Параметри історичного жанрового елемента твору окреслено в листах засобами реконструкції минулого, зокрема художньої репрезентації та інтерпретації подій початку ХХ століття (Перша світова війна й революція 1917 року, становлення радянського режиму). Історичний план увиразнюється й набуває рельєфу завдяки використанню в тексті назв державних органів та установ того часу (Центральна рада, Директорія, ВЧК, трибунал, Чрезвычайка), згадок про відомих політичних, військових, культурних діячів (Петлюра, Денікін, Муравйов, Пілсудський, Марія Старицька). Переконливості тексту надають соціально-побутові індикатори часу: означення соціальних статусів (комісар, буржуї, чекісти); використання різних форм звертань (товариш, баришня); описи елементів гардеробу

тощо, локуси тогочасного Києва (Маріїнсько-Благовіщенська вулиця, Сінний ринок, Євбаз, театр Саксаганського) тощо.

Елементом епістолярного роману є лист як форма нарації, що в романі Р. Плотнікової «Реквієм для Рози» виконує функцію фактору сюжету. Письменниця виводить образ авторки листів як «людини епістолярної культури» [5, с. 49]. Її епістоли цілісні та формально завершені, інформаційно місткі, містять елементи психологічних характеристик авторки й згадуваних осіб.

Прикметною рисою композиційної моделі роману є взаємодія часових площин, що зумовлює розвиток сюжету. Силоне поле подвійності проявляється завдяки листам, що вперше з'являються у зав'язці твору, і засвідчують паралельне розгортання сюжетних ліній минулого і окресленого в експозиції (розділ «Бритоголові») сучасного. Прийом «текст у тексті» забезпечує розвиток сюжетних ліній у різних часових площинах роману, готуючи до кульмінації – зустрічі героя з жінкою, яка зберігала таємницю батька й пам'ять про родину («... нам принесла їх якась дуже стара бабуся із села Мгар» [7, с. 42]; «показав урвище (батько – В. Н., Д. Х.) й розказав про западину. Тільки сказав, щоб при тій власті не ворухили нічого. Щоб чекали – другої» [7, с. 241]).

Розділ «Таке саме, як епілог» – завершальний компонент кільцевої композиції, тут сюжетно-змістова подвійність завдяки алюзії на події сторічної давнини, що формується шляхом зображення подій Революції гідності («У холі прямо на підлозі лежали поранені... Хлопець на ношах був зовсім молодий... Медичка сказала, що йому пощастило, бо якщо скоро прооперують, то буде жити...» [7, с. 250]), трансформується в нерозривну єдність.

Кільцеві композиція і сюжет твору розкривають символічну семантику метафоричної назви роману «Реквієм для Рози», засвідчують оригінальне трактування жанру реквієму через призму тягlostі й циклічності історії, які на кожному етапі потребують осмислення. Отже, кінечність минулого у творі відносна, адже воно має властивість актуалізації в сучасності.

«Системна структура» художнього твору залежить від реалізації мотиву в ньому [див.: 1, с. 200]. У романі Р. Плотнікової «Реквієм для Рози» мотивна структура є важливим композиційним складником, що впливає на його архітектоніку через тематичні магістралі. Чільне місце належить мотиву боротьби, який зближує часові площини: початок ХХ сторіччя (Жовтневий переворот) та сучасність (Революція гідності).

Розмивання часової дистанції відбувається завдяки синестезійним метафорам «криваві сліди історії» та «запах крові» («Виходить, на мою долю випало змивати криваві сліди історії» [7, с. 74]; «Господи, і скільки ж ми будемо замивати свою кров...» [7, с. 250]).

Одночасно розгортається мотив адаптації, який є художнім репрезентом механізмів виживання в умовах терору. Так, колишня акторка Роза, із приходом нової влади швидко перекваліфікувалась у чекістки, написавши «на свого друга чи клієнта донос, її здібності оцінили, і пішло-поїхало...» [7, с. 70]. Подібна філософія суспільно-етичного релятивізму віддзеркалюється в образі журналіста, який «жив і писав у межах дозволеного: коли дозволяли хвалити партію – хвалив із завзятістю, а тільки-но дозволили гудити – першим обплював» [7, с. 246]. Мотив страдництва, зреалізований в образах авторки листів і Варочки, коханої доцента, увиразнюється внутрішньою подібністю жінок (доброю, моральним аристократизмом, стійкістю), яка виникає на основі сприйняття їх головним героєм («Перед очима постала не актриса театру Садовського, а моя Варочка» [7, с. 229]). Інтенсифікує цей мотив образ дружини головного героя. Її психічні розлади означають реальність з ментальними порушеннями, яку чоловік подумки характеризує так: «ця нещасна істота без обличчя й імені зараз поволі безумствує» [7, с. 56–57]. Якщо страждання авторки листів означені деструктивними подіями епохи, Варі – невизначеністю стосунків з головним героєм і руйнівними подіями Революції гідності, то дружини головного героя – непропрацьованими попередниками травмами, які унеможливають цілісність буття, призводячи до переростання індивідуальної драми в суспільну трагедію.

Особливістю архітектоніки твору є прийом безіменності, застосований на різних рівнях образної системи як щодо головних, так і другорядних персонажів. У сюжетній лінії головного героя простежується оповідна траєкторія, що рухається від анонімності до самоідентифікації через набуття імені: «здавалося, що все те адресовано мені, і саме я той Іван, якого вона називає на «ви», якому довіряє сокровенне. Випадковість?» [7, с. 84–85]. Ці зміни оприявнюють романтичний мотив двійництва (кореляція «авторка листів – Варочка» та «головний герой – Іван») і мотив дзеркала. Фіксування уваги на психології авторки листів та узагальненні її досвіду, що також забезпечується безіменністю, є стрижневим аспек-

том, адже крізь призму життя окремої людини репрезентується історія країни. Хронотоп роману сприяє формуванню архітектоніки тяглості й циклічності, що досягається завдяки кільцевій композиції та рефлексії героя: «Нас тоді не було на світі, але якимось дивним чином і тепер дохльобуємо рештки режиму. Не рви душу – вона ще знадобиться цілою» [7, с. 242]. Кореляція минулого й сучасного фіксується ідентифікаторами часу, які водночас виступають засобами динамізації сюжету.

Висновки. Аналіз композиції та архітектоніки роману Р. Плотнікової «Реквієм для Рози» засвідчує доцільність використання різних наукових стратегій і демонструє жанрову дифузію пригод-

ницького й історичного творів та епістолярного наративу. Прийом безіменності, будучи основоположним архітектонічним складником, репрезентує суспільний досвід через призму життя конкретного індивіда завдяки художній мобілізації мотивів двійництва і віддзеркалення, що працюють у силовому полі композиції. Історична тяглість і циклічність, як складниками хронотопу твору, мобілізуються у творі завдяки кільцевій композиції та рефлексії персонажем минулого, поданого у формі епістол. Мотивна структура твору, увиразнюючи композиційні особливості, корелює події минулого і сучасного, які відображають історичну безперервність та стрімкість сюжету.

СПИСОК ВИКОРИСАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Заборна М. С. Мотивна структура тексту як лінгвістична проблема. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Харків, 2022. Вип. 56. С. 187–203.
2. Качуровський І. Генерика і архітектоніка : у 2 кн. Київ : Києво-Могилянська академія, 2005. Кн. 1. : Література європейського Середньовіччя. 382 с.; 2008, Кн. 2. : Засідка наукового літературознавства. Жанри нової писемності. 376 с.
3. Ключок Г. Поетика і психологія. Київ : Знання, 1990. 48 с.
4. Козлик І. В. Літературознавчий аналіз художнього тексту / твору в умовах сучасної міжнаукової та міжгалузевої взаємодії. Брно : Jan Sojnek – Galium, 2020. 237 с.
5. Кочерга С. Функції листа в драматургії Лесі Українки. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія : Філологія. Журналістика. Т. 32 (71). № 1, Ч. 3. 2021. С. 48–54.
6. Купрікова Г. В. Художня архітектоніка та жанрово-композиційні особливості роману Марії Матіос «Майже ніколи не навпаки». *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип. 35. С. 297–303.
7. Плотнікова Р. Реквієм для Рози : роман. Харків : Фоліо, 2016. 251 с.
8. Сидоренко І. А. Архітектоніка та композиція художнього твору як елементи авторського ідіостилію. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Філологічні науки». 2019. № 1 (17)242. С. 19–24.
9. Романець В. М., Подковиріофф Н. Т. Композиція та архітектоніка твору як ознака авторського стилю. *Записки з романо-германської філології*. 2023. Випуск 1 (50). С. 238–252.
10. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства) : підруч. для студ. вищ. навч. закл. з гуманіт. спец. філологія, журналістика, літературна творчість / А. О. Ткаченко; Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2003. 448 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 25.06.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026